

J. u ovoj knjizi čita na nov način Rim, iz konteksta američkih razdijeljenih kršćana koji se često i u jednoj Crkvi sve teže sporazumijevaju i prihvaćaju. Služi se engleskom i njemačkom bibličarskom literaturom, ali premla upotrebljava katoličke autore. Knjiga je vrijedan doprinos ekumenskom aspektu novozavjetne biblijske znanosti.

New York, 31. srpnja 1983.

Dr M. ZOVKIĆ

J. BRINKMANN: TOLERANZ IN DER KIRCHE. Eine moraltheologische Untersuchung über institutionelle Aspekte innerkirchlicher Toleranz, Paderborn, Ferdinand Schöningh 1980, 358 str.

Autor je svećenik paderbornške nadbiskupije u Njemačkoj. Knjiga je disertacija prezentirana na teološkom fakultetu u Paderbornu ak. god. 1978/79. pod ravnanjem profesora B. Fralinga i Th. Herra. Obrađuje s moralnog stanovišta institucionalni aspekt tolerancije u Crkvi u svjetlu Deklaracije o vjerskoj slobodi Drugog vatikanskog sabora (DH). U predgovoru se autor pita jesu li načela DH o potrebi tolerancije prema pojedincima i grupama radi njihova ljudskog dostojanstva primjenjiva na unutarnji crkveni život?

U prvom poglavlju obrađuje izvore tolerantnog čudoređa u Crkvi (13–116), u koje ubraja Deklaraciju DH te neke novozavjetne tekstove. Sabor je iz današnjeg međunarodnog prava prihvatio pojam dostojanstva ljudske osobe te ga primijenio na vjersku slobodu u pluralističkom svijetu. Pojedinci i grupe slobodni su vjerovati i postupati u skladu s onim što im nalaže vjernička savjest sve dotle dok ne narušavaju opće dobro. Opće dobro obuhvaća tri vrednote: bonum politicum, bonum morale, bonum juridicum. Prema B, Deklaracija DH sadrži elemente za heurističko načelo o toleranciji u Crkvi, a to je „vjernost Crkve objavi kao vrednoti i njezina briga za spas čovjeka koji biva prihvaćen u svojoj naravi od Boga danoj i ne biva ignoriran u svojoj stvarnoj krhkosti“ (41).

Na Saboru se vrlo teško probilo načelo da je čovjek povijesni nosilac prava i dužnosti (a ne apstraktna istina ili zabluda) pa ne gubi

ljudsko dostojanstvo i kad je na krivom putu. Misao o toleranciji nikla je izvan Crkve te primila institucionalne oblike u međunarodnim i društvenim odnosima. Tolerancija u Crkvi nameće se iz potrebe da kršćanska zajednica ne ignorira svoje doktrinarno i moralno grešne članove. Međutim, kao što postoji grešna intolerancija, tako i tolerancija može biti grešna, ako bi mirno podnošenje razlika u čudoređu i nauci unutar Crkve rušilo samu bit Crkve (63–65).

Novozavjetnu podlogu za toleranciju u Crkvi B. vidi u Pavlovom postupku prema „slabima“ i „jakima“ u 1 Kor i Rim te u njegovim poticajima da nosimo teret jedni drugima. Znatan poziv na vjerničku toleranciju je i Isusov govor o „uređenju zajednice“ u Mt 18, iz kojeg se vidi da obilježje kršćanske zajednice treba biti spremnost na pomirenje. Prema 1 Iv 2,19 nema vjerničke tolerancije prema onima koji su se odvrtili od Boga.

Drugo poglavlje obrađuje „unutarcrkveno tolerantno čudoređe (*Toleranzethos*) u odnosu na temeljne vrijednosti istine, slobode i ljudskog dostojanstva“ (117–270). Neki lijevi kršćani optužuju danas Crkvu da je u biti netolerantna, jer uči i vjeruje da posjeduju apsolutnu istinu o Bogu i ljudskom spasenju. Kršćanski priziv na apsolutno (*Absolutheitsanspruch*) temelji se „na uvjerenju da Božje samoočitovanje u Isusu iz Nazareta sačinjava put spasenja koji je ekskluzivan, nenadmašiv, konačan i namijenjen svim ljudima svih vremena“ (120). Ovaj priziv na apsolutno razumijevao se u ranijoj kršćanskoj povijesti tako da u kršćanskoj državi vlast treba silom ušutkavati heretike. Toma Akvinski, uza svu svoju genijalnost, bio je u tome žrtva svoga vremena kad traži da heretici koji su se jednom izmirili sa Crkvom pa opet otpali svakako budu pogubljeni, makar se i kajali za svoje krivovjere (125). Čini se da je u tome najstroži bio Calvin koji uči da je „svako milosrđe prema krivovjercima izdaja Boga i čovjeka“ (125). Deklaracijom DH katolička se Crkva službeno odrekla progonojenja heretika pomoću državne sile.

Današnja Crkva ne odustaje od obavezne vjere u Boga koji je apsolutan i transcendentan, ali dopušta da su ljudske formulacije o Bogu relativne te sadrže samo aspekte apsolutnoga. Zato svojim vjernicima i teolozima daje zdravu slobodu razmišljanja, istraživanja i izra-

žavanja (GS 62 i 67): „Ukoliko se kršćanski priziv na apsolutno može osvijetliti i objasniti za određeno vrijeme samo po slobodnom teološkom istraživanju, iz samog toga nastaje potreba za ograničenom tolerancijom“ (140). Iako nije uvijek dosljedno postupala, Crkva je uvijek učila da je čin vjere slobodan ljudski čin. Da bi pojedini ljudi mogli sazrijevati u svojoj nepotpunoj i tragajućoj vjeri, potrebno im je ozračje tolerancije u Crkvi. B. sugerira: „Poput katekumenata u prvoj Crkvi, moglo bi se ustanoviti izvjesno 'predvorje' Crkve u kojem bi bio nuđen dijalog svima koji su izašli iz Crkve – a ipak pokazuju određeno zanimanje za vjerski život – ili simpatiziraju sa Crkvom, a ne mogu prihvatiti cjelovitu ispovijest vjere. U takvom bi predvorju svi sudionici razgovora bili u istoj situaciji i imali jednake šanse, a Crkva bi nastojala saslušati brige, pitanja i potrebe čovjeka te davati odgovor vjere, ne pozivajući se pri tome na formalni autoritet niti prijeteći pravnim sankcijama. Takav bi dijalog bio znak trajne spremnosti Crkve na pomirenje, iako je u pojedinim slučajevima morala nastupiti netolerantno“ (150).

Autor razlikuje formalnu i sadržajnu toleranciju. Formalna je mirno podnošenje objektivno krivog vladanja ili učenja radi višeg dobra (npr. istup iz Crkve zbog neslaganja u savjesti sa crkvenim učenjem). Sadržajna je podnošenje krivog vladanja i učenja koje ne narušava bitni život i strukture Crkve; ova tolerancija izraz je solidarnosti s grešnikom i poticaja na traženje pune istine uz cjelovito vjerničko življenje. „Sadržajnu netoleranciju pokazuje Crkva u slučaju kad pojedini postupak može ugroziti vjerski život u Crkvi; tada nastoji spriječiti takav postupak pomoću sankcija koje joj stoje na raspolaganju, ali u isto vrijeme ostavlja otvoren put prema izmirenju. Radi slobode čina vjere Crkva ne smije vršiti formalnu intoleranciju u smislu da pojedini kršćanin osjeća kako je silom prinuđen mijenjati svoje unutarnje osvjedočenje, protiv dikтата svoje savjesti“ (156).

Sakrament pokore predstavlja instituciju tolerancije unutar Crkve. Tolerancija traži otvorenost te spremnost na doktrinarno i moralno dopustive kompromise: „Ove perspektive ne isključuju da tolerantno čudoređe u konfliktnim situacijama teži za kompromisom i prihvaća žrtve. Tako konkretno toleran-

tno ponašanje biva priznato kao alternativa za šizmu; slabima u Crkvi time biva dana šansa da ne moraju pobjeći u izolaciju poput geta, i takvima da se ne zakukulje u elitističke stavove“ (168).

Iako je Crkva po Kristovoj volji hijerarhijski strukturirana, tolerancija je u njoj moguća upravo zato što je Krist jedincati Kyrios poglavara i podložnika. Poglavari konkretiziraju autoritet Krista Gospodina i brigu za svu Crkvu i svakoga u Crkvi. Kao što Krist Gospodin ne guši ljudsku slobodu i osobnost nego je oslobađa u pravom smislu, tako i nosioci hijerarhijskih službi u načelu ne guše slobodu ostalih vjernika u Crkvi, iako radi ljudske slabosti i ograničenosti može doći do kratkog spoja. Prostor tolerancije i dijaloga u Crkvi Sabor je donekle institucionalizirao uvođenjem tzv. sinodalnog načela: sinoda biskupa na razini opće Crkve, konferencija biskupa za Crkvu u jednom narodu, biskupijska svećenička i pastoralna vijeća, župska vijeća. U znaku tolerancije su novije izjave o otpadu od katoličke vjere: „Ukoliko kanonsko pravo odustaje od obilježavanja apostazije sankcijama, potreba formalne tolerancije počinje dobivati pravni temelj u kaznenom pravu Crkve“ (227).

Posljednji odsjek drugog poglavlja posvećen je temeljnim pravima vjernika u Crkvi (228–269). Osnovna prava spominju se prvi put u formi zakona u američkom ustavu iz god. 1776, a kruna im je na međunarodnoj razini Deklaracija UN o ljudskim pravima iz god. 1948. Zbog vjerskog indiferentizma i relativizma prvih zastupnika ove struje crkveno je učiteljstvo reagiralo sporo i oprezno. Tako Grgur XVI, 1832. u jednoj enciklici naziva ludilom pravo na slobodu savjesti. Drugi vatikanski i posljednji pape prihvaćaju pojam osnovnih ljudskih prava kad raspravljaju o međunarodnim i međuljudskim odnosima u svijetu. God. 1965. Američko društvo za kanonsko pravo izdalo je prijedlog za reformu crkvenog prava u kojem 18 članova govore o dostojanstvu i pravima čovjeka u Crkvi. Tri godine kasnije isto Društvo izdalo je dokument o kršćanskim pravima i predložilo ga za raspravu. Biskupska konferencija SAD prihvatila je 1969. taj dokument ad experimentum. Španjolski crkveni pravnik P. Lombardia napisao je iste godine članak o osnovnim pravima vjernika kojih bi bilo petnaest, od prava na aktivno sudjelovanje u životu i poslanju Crkve

do prava na opravdanu autonomiju u svjetovnim stvarima (usp. Concilium 1969, br. 5). Ove rasprave i prijedlozi našli su odjeka u narodu. Lex fundamentalis Ecclesiae iz 1971, iako ne svi.

Službena bi Crkva, po mišljenju B, trebala pravno ozvaničiti prava i dužnosti vjernika u zajednici te tako stvoriti prostor „užljibljene“ tolerancije. Tada bi pojedini vjernik bio ne samo zaštićen od nepravedne prisile (status negativus) nego i potican da svoj kršćanski poziv aktivno ostvaruje (status activus) te zaduživan da zajedno s odgovornima u Crkvi ispunjava svoju zadaću u Crkvi i svijetu (status positivus — str. 268).

Treće poglavlje posvećeno je užem poimanju unutarnjeg crkvenog tolerantnog ćudoređa (271–279). Tolerancija nije samostalna veličina nego dobiva vrijednost iz dostojanstva ljudske osobe. Teološki se temelji na milosrdnoj suzdržljivosti Božjoj u odnosu na grešnike. Strpljivi Bog potiče Crkvu na toleranciju prema njezinim grešnim članovima, kad takva tolerancija ne dovodi u pitanje postojanje, zadanu strukturu i poslanje Crkve. Tolerancija se kreće između istine, slobode i ljubavi. Crkva, i kad prakticira toleranciju, ne prihvaća vjerski indiferentizam prema kojemu ne postoji apsolutna vjerska istina. „Tolerantno ćudoređe uzima kršćanina ozbiljno u njegovu ‘status viatoris’, realno računa s njegovim slabostima i posrtajima te nastoji u konfliktnim situacijama koje iz toga nastaju omogućiti kršćaninu ono što mu pripada; to bi znatno pridonosilo unutarnjem crkvenom miru“ (279).

Četvrto poglavlje obrađuje praksu tolerancije u Crkvi na primjeru novog postupka prema teolozima koji naučavaju nešto nespojivo s katoličkom vjerom te na primjeru određivanja prezbitera od obaveza celibata i sv. reda, kad oni traže povratak u laički stalež (280–317). Iako je u ovim postupcima mnogo toga usklađeno s današnjim gledanjem Crkve na čovjekovo dostojanstvo, B. smatra da bi se neki elementi mogli još više uskladiti s unutarnjom crkvenom tolerancijom, kako je on razumije i predlaže.

U bibliografiji (327–348) autor donosi naslove članaka ili knjiga s područja egzegeze, ekleziologije, moralne teologije i kanonskog prava. Dakako da se služio pretežno novijom njemačkom literaturom, a od stranih autora

upotrebljavao je francuske i američko-engleske.

Tema ove knjige vrlo je suvremena upravo po tome što obrađuje međudisciplinsko pitanje s područja ekleziologije, moralne teologije i crkvenog prava. Autor je svjestan da neki kolege teolozi neće prihvatiti sve njegove zaključke, osobito kanonisti. Iako želi ostati na razini opće crkvene teologije, B. istražuje i razmišlja iz specifične crkvene situacije u Zapadnoj Njemačkoj. Neke od njegovih sugestija ne bi se mogle presaditi u drugačiju sredinu, ali je njegova knjiga vrijedan doprinos stvaranju prostora za toleranciju u Crkvi.

New York, 10. kolovoza 1983.

Dr M. ZOVKIĆ

ALOJZ ŠUŠTAR: ODGOJ SAVJESTI, Družba katoličkog apostolata (Teološke meditacije), Zagreb 1983, str. 38.

Važnost savjesti i njezina odgoja je silno potrebna jer je ona sud o našem moralnom ili etičkom djelovanju. Savjest nam pokazuje koliko je vrijedno naše osobno dostojanstvo a time se hoće reći spoznaja i slobodna odluka za neko ljudsko i kršćansko djelo. Savješću se pokazuje najdublji intimitet svakog čovjeka. U našem kompliciranom životu dakako da je teže očuvati taj sud na visini i dostojanstvu čovjeka nego u manje kompliciranim situacijama. Savjest je danas izložena težim iskušenjima. Demokracija društva, kompromisi, diktatura prosjeka i statistike ugrožavaju etičku vrijednost savjesti. Zato je potreban valjan nadzor nad vlastitom savješću. To dakako uključuje i odgoj savjesti, koja, jer nije autonomna, čovjeka približuje njegovim djelima ili udaljuje od Boga. Čovjek, osoba, pozvan je svojom savješću preko objektivnih normi na što veće sjedinjenje s Bogom.

Razvojni slojevi odgoja savjesti. Čovjek mora odgajati svoju savjest. Kao osoba lako dokučuje da dobro treba činiti, a zlo izbjegavati. Do toga čovjek može ići filozofiranjem ili razmišljanjem a pogotovo objavom. Nutarnje jedinstvo osobe prema samoj sebi, drugome, a pogotovo prema Bogu, upućuje čovjeka da čini dobro. U okviru toga nastojanja čovjek dolazi i do ljestvice vrednota, onda i do moralne norme, pravila koja će ga lakše privoditi Božjoj volji, koja dakako nije proizvoljne,